

A tartós tankönyvek bevezetésének didaktikai és módszertani hatása az idegen nyelvi szövegértési feladatokra az alsó tagozatban

© Sárvári Tünde

SZTE Juhász Gyula Gyakorló Általános és Alapfokú Művészeti Iskolája,
Napközi Otthonos Óvodája, Szeged
sarvari@jgypk.u-szeged.hu

Magyarországon a 2011. évi köznevelési törvény elfogadásával elindult oktatási reformfolyamat újabb állomása a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről szóló 16/2013. EMMI rendelet (tankönyvrendelet), amely arra törekszik, hogy általánossá tegye a tartós tankönyvek iskolai használatát. Az új szabályozás alapján a tartós tankönyvként való használathoz egyrészt szigorúbb technológiai szempontoknak kell megfelelnie egy kiadványnak, másrészt nem tartalmazhat bejegyzést igénylő feladatokat a tanulók számára.

A jelen tanulmány célja megvizsgálni, milyen hatással lehet a tankönyvrendelet az élő idegen nyelv tanítására készült nyelvkönyvek szövegértési feladataira, különös tekintettel az alsó tagozatos tankönyvekre. A Nemzeti alaptanterv (NAT, 2012) értelmében, az első idegen nyelv (mely lehet angol, német, francia vagy kínai) oktatása legkésőbb az általános iskola negyedik évfolyamán kezdődik, ezért a negyedik évfolyam számára ajánlott három, a magyar általános iskolákban leggyakrabban alkalmazott, a tankönyvlistán is szereplő német nyelvkönyvben (*Das neue Deutschmobil 1*, *Pass auf! 1 Neu*, *Planetino 1*) vizsgálom, melyek a leggyakrabban alkalmazott szövegértési feladatok, és ezek igényelnek-e tanulói bejegyzést.

A modern idegen nyelvi tankönyvcsaládok több komponensből állnak: tankönyv, munkafüzet, hanganyag, tesztfüzet, tanári kézikönyv, CD-ROM, stb. Mivel a szövegértési feladatok hagyományosan a tankönyvben szerepelnek, vizsgálatomban erre a komponensre fókuszálok.

Hipotézisem szerint a vizsgált tankönyvekben található szövegértési feladatok a célcsoport nyelvi és életkori sajátosságai miatt tanulói bejegyzést igényelnek, ezért lehetséges alternatívákat keresek, hogyan felelhetnének meg a nyelvkönyvek egyidejűleg a modern nyelvpedagógia elvárásainak és a tankönyvrendeletnek.

Az alsó tagozatos nyelvtanítás sajátosságai

A *Kerettanterv* (2012) értelmében a legkésőbb a 4. évfolyamon kezdődő idegennyelvtanítás elsődleges célja a tanulók idegen nyelvi kommunikatív kompetenciájának megalapozása, illetve a tanulók érdeklődésének felkeltése a nyelvek tanulása és a más nyelveket beszélő emberek és kultúrájuk megismerése iránt. Ezt a célt elsősorban a nyelvvel való játékos és örömteli foglalkozással érhetjük el, mely motiválja a tanulókat.

A későbbi nyelvtanulással ellentétben gyermekkorban a nyelvtanulás elsősorban a természetes nyelvszajátítás folyamataira épül, melynek középpontjában a hallott szöveg értelése és a szóbeli interakció együttes fejlesztése áll. Ez magyarázza azt a tényt, hogy az alsó tagozatos tanulók számára készült nyelvkönyvekben hangsúlyosabb

szerepet kapnak a primer nyelvi készségeket (beszédértést, beszédet) fejlesztő feladatok, míg a szekunder nyelvi készségeket (olvasást, írást) fejlesztő feladatok csak később, fokozatosan kerülnek bevezetésre.

Az idegen nyelvi órákon a gyermekek az ismeretlen nyelven hallottakat a világról már meglévő ismereteik alapján értelmezik, ezért feltétlenül szükséges, hogy a tananyag általuk ismert tartalmakra épüljön. Ez elérhető egyrészt a konkrét szituációk kihasználásával, szemléltetéssel, másrészt már ismert tantárgyak anyagának integrálásával (vö. a kerettanterv által javasolt kapcsolódási pontok).

A másik nagy eltérés, hogy az általános iskola negyedik évfolyamának végére a fejlesztés várt eredményei nem adhatók meg a Közös Európai Referenciakeretben (KER, 2002:29) meghatározott nyelvi szinteknek megfelelően, legfeljebb a NAT 2007-es változatában alkalmazott A1- jelölés lenne alkalmazható. A Kerettanterv (2012) az alsó tagozat végére a tanulók idegen nyelvi kommunikatív kompetenciája területén az alábbi fejlesztési eredményeket tűzi ki célul:

A tanuló képes

- a primer készségek területén
  - aktívan részt venni a célnyelvi tevékenységekben,
  - követni a célnyelvi óravezetést, az egyszerű tanári utasításokat,
  - megérteni az egyszerű, ismerős kérdéseket, és válaszolni ezekre,
  - elmondani néhány verset, mondókát és néhány összefüggő mondatot önmagáról,
  - minta alapján egyszerű párbeszédet folytatni társaival,
- a szekunder készségek területén
  - kiszűrni egyszerű, rövid szövegek lényegét,
  - ismert szavakat, rövid szövegeket elolvasni és megérteni jól ismert témában,
  - tanult szavakat, ismerős mondatokat lemásolni,
  - minta alapján egyszerű, rövid szövegeket alkotni.

A Kerettanterv (2012) felsorolja azokat a szövegfajtaikat, illetve szövegforrásokat, melyek a fenti tevékenységekhez használhatók. A hallott szöveg értése esetén ezek lehetnek

- gyermekdalok,
- gyermekversek, mondókák,
- képekkel illusztrált mesék és történetek,
- kisfilmek,
- animációs filmek,
- gyermekeknek szóló egyéb hangzó anyagok,
- tanárral, tanuló társakkal, vendégekkel folytatott rövid párbeszéd, és
- tanári beszéd.

Az olvasott szöveg lehetséges fajtái és forrásai az alsó tagozatos nyelvtanórán:

- szó- és mondatkártyák,
- feliratos poszterek és képek,
- társasjátékok,
- egyszerű képregények,
- képeskönyvek,
- mesék,
- gyermekdalok,

- gyermekversek, mondókák,
- feliratok,
- brosrák, ismertető,
- táblák,
- célnyelvi szövegeket tartalmazó csomagolóeszközök,
- videofelvételek,
- animációs filmek,
- dalok, mondókák animált változata.

Ha átolvassuk a fenti felsorolást, megállapíthatjuk, hogy a javasolt szövegfajták és szövegforrások egy része nagyon életkor-specifikus (pl. gyermekdalok, gyermekversek, mondókák, versek). De nemcsak a szövegfajták, hanem a feldolgozás módjai is eltérést mutathatnak a későbbi nyelvtanulási tevékenységektől. A 6-9 éves korosztály idegennyelv-tanításához készült ajánlás az alábbi, a Kerettanterv (2012) fejlesztési céljaival összhangban álló tevékenységi formákat tartalmazza (Kuti, 2004:8):

- a szóbeli utasításokra adott testi válaszok
- autentikus mondókák, kiszámolók, dalok, körjátékok és társasjátékok alkalmazása
- egyszerű, képes történetek feldolgozása
- kerestantervi tartalmak integrálása az idegen nyelvi órákon
- a tantermi kereten túl idegen nyelvi kirándulások szervezése anyaggyűjtés céljából.

Az autentikus mondókákkal, kiszámolókkal, dalokkal, körjátékokkal és az egyszerű, képes történetekkel elsősorban hallott szöveggént találkoznak a gyermekek. DAHLHAUS (1994: 13ff.) kezdő nyelvtanulók esetén a hallott szöveg értésénél az alábbi lehetséges feladattípusokat említi:

- feleletválasztós (Multiple-Choice-Aufgaben)
- igaz-hamis (Richtig-Falsch-Aufgaben)
- párosító (Zuordnungsaufgabe)
- hiányos szöveg (Lückentext)
- kérdések a szöveghez (Fragen zum Text).

A felsorolt feladattípusok az olvasott szöveg értésének fejlesztésénél is jól alkalmazhatók.

Vizsgáljuk meg, mely feladattípusok jellemzőek három német nyelvkönyvcsaládra, melyeket ma Magyarországon az alsó tagozatos nyelvtanításban a leggyakrabban használnak!

Szövegértési feladatok a vizsgált német nyelvkönyvekben

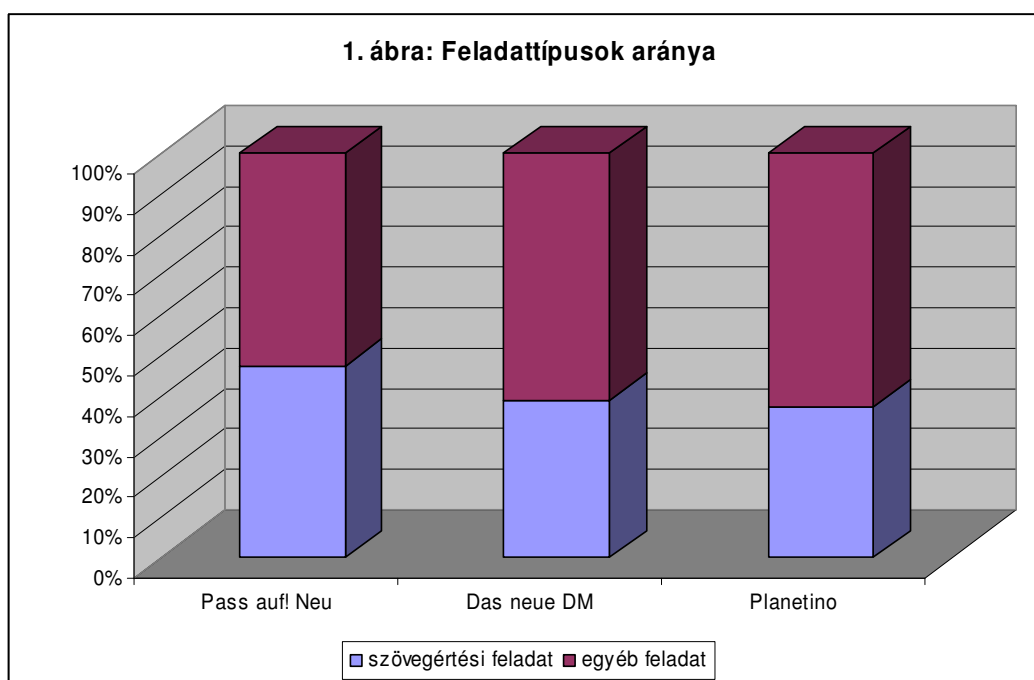
A vizsgálathoz annak a három német nyelvkönyvcsaládnak az első kötetét választottam, melyeket ma Magyarországon a leggyakrabban választanak az alsó tagozatos német nyelvtanításban: *Pass auf! Neu 1*, *Das neue Deutschmobil 1*, és *Planetino 1*. A *Pass auf! Neu* regionális, míg a *Das neue Deutschmobil* és *Planetino* világszerte sikeres általános iskolai német tankönyv.

A *Pass auf! Neu* a Magyarországon ismert és elismert *Kocsány Piroska és Liksay Mária* (2008) szerzőpáros népszerű *Pass auf!* tankönyvcsaládjának teljesen megújult változata, mely 10-11 éveseknek szól, akik most kezdenek németül tanulni. A Nemzedékek Tudása Kiadó átdolgozott sorozata négy kötetből áll, melyekben a német nyelv tanítása a magyar sajátosságok figyelembevételével történik. A negyedik kötet végére a tanulók a KER A2+ szintjét érhetik el, mely megfelel a NAT 2012 elvárásának (2012:10682).

A *Das neue Deutschmobil* olyan gyermekeknek és fiataloknak készült, akik most ismerkednek a német nyelvvel. A tankönyvcsalád három kötetből áll és a Klett Kiadó gondozásában jelent meg. A harmadik kötet végére a tanulók a KER B1 szintjét érhetik el. Az első kötet 14 tematikus leckéje a 3-4. évfolyamos tanulók érdeklődési körének megfelelő témákon (család, iskola, hobbi, állatok, stb.) keresztül, Schlaumeierék segítségével hozza közelebb a német nyelvet és kultúrát a gyermekekhez.

A Hueber Kiadónál megjelent *Planetino* tankönyvcsalád is három kötetből áll, de ebben az esetben a harmadik kötet végére a gyermekek a KER A1 szintjére juthatnak el. A *Planetino* a Kiadó nagyszerű Planet tankönyvcsaládjának „kistestvére”. Az első kötetben öt nagy témakörben (Kennenlernen, Meine Familie, Schule, Meine Sachen, Spielen und so weiter), összesen 20 rövidebb leckében *Planetino*, a kis földönkívüli lény segítségével ismerkedhetnek a gyermekek a német nyelvvel.

A megfelelő szövegértés az alapja a sikeres szövegalkotásnak, ezért fontos, hogy a tanulók a nyelvtanulás folyamán megalapozzák és továbbfejlesszék szövegértési kompetenciájukat. Tekintsük át, hogy a tankönyvi feladatok hány százalékát adják a szövegértési feladatok a vizsgált nyelvkönyvekben!

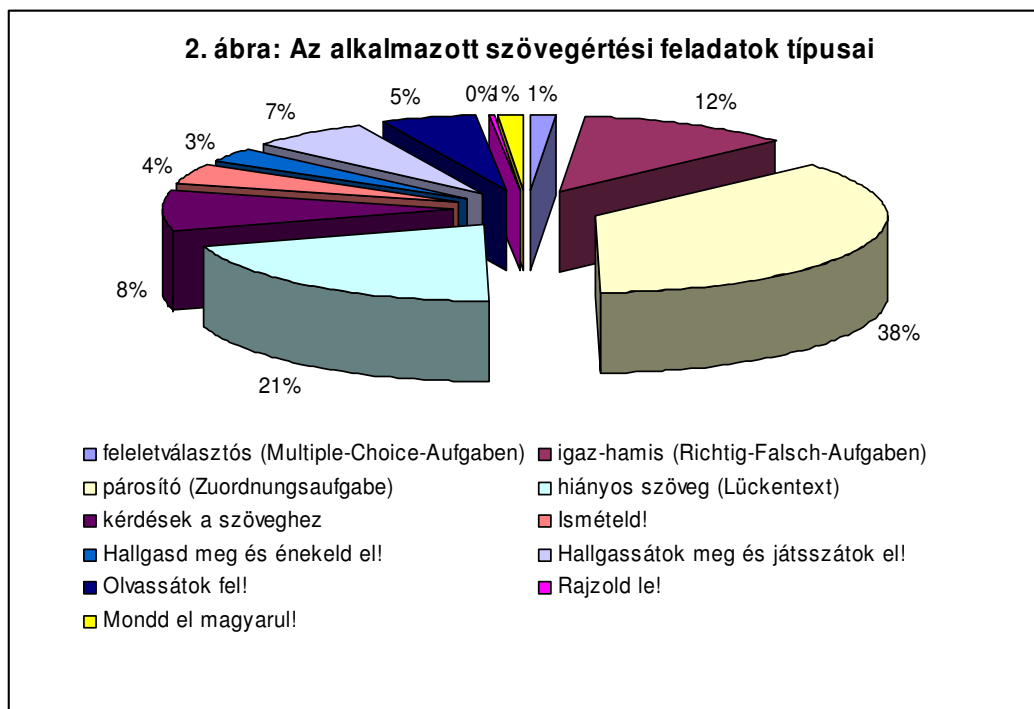

Az 1. ábráról leolvasható, hogy mindhárom vizsgált nyelvkönyvben a szövegértési feladatok az összfeladatszám közel felét jelentik. A többi feladat elsősorban a beszéd-készség, részben pedig az íráskészség fejlesztését szolgálja, vagy az új nyelvtani szabályszerűség induktív bevezetését teszi lehetővé.

A *Pass auf! Neu* első kötetében nagyobb a szövegértési feladatok aránya, ami azzal magyarázható, hogy a szerzők a másik két tankönyv szerzőitől eltérően a

szövegértésnél sok esetben külön megadnak a szövegértést megelőző feladatokat is a tankönyvben, ami a másik két vizsgált tankönyv esetében csak a tanári kézikönyvben található ajánlasként.

Nézzük meg, melyek a leggyakrabban alkalmazott szövegértési feladattípusok a vizsgált tankönyvekben (2. ábra)! A feladatok megfogalmazása eltérő az egyes tankönyvekben, ezért az objektívabb összehasonlítás érdekében a feladatokat 11 csoportra osztottam. A típusok elnevezésénél ahol lehetett a már említett *Dahlhaus* (1994:13.) felosztását vettem alapul, az ettől eltérőknél pedig megtartottam az eredeti utasítást, csak a könnyebb érthetőség kedvéért magyarul adtam meg (Pl.: Hallgasd meg és énekelj el!, Mondd el magyarul!).

Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált tankönyvekben a szövegértési feladatok többsége (38%) valamilyen párosító feladat: képeket kell a megadott szövegrészekhez, illetve válaszokat a megadott kérdésekhez párosítani, vagy össze kell kötni a párokat (pl. kép – szó, személy – tulajdon). Ez a reprodukív feladat sikerélményt jelent a kezdő nyelvtanulóknak is.

Meglepő módon a hiányos szövegek kiegészítése a második leggyakrabban alkalmazott feladattípus. Kezdő nyelvtanulók számára gyakran nehézséget jelent, hogy bár megértették, mi hiányzik az adott mondatból, nem tudják megfelelő tempóban beírni a megoldást, így „lemaradnak” a következő információról. Ez nagyon demotiválóan hat a gyermekekre.

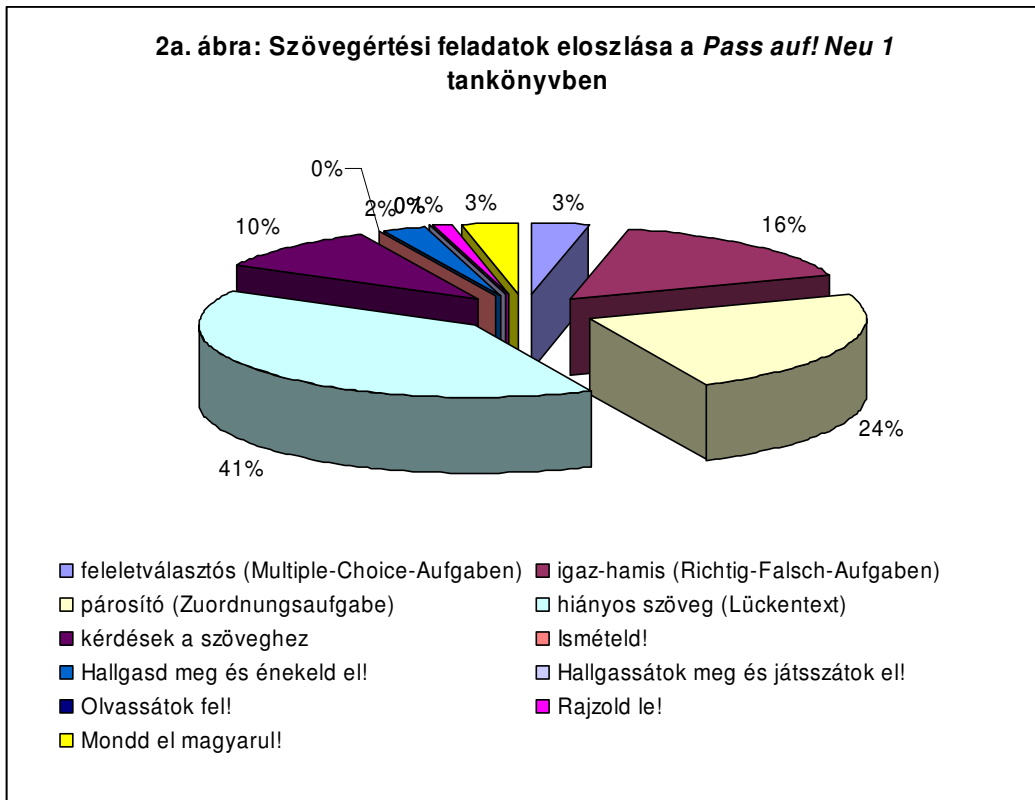
Az igaz-hamis feladatok nagyon kedveltek az adott célcsoportnál, mert nagy a találati valószínűség. A szerzők és a nyelvtanárok körében már kevésbé kedvelt ez a feladattípus, mert nem lehet minden esetben egyértelműen megállapítani, hogy a jó válaszokat a tanulók valóban tudták, vagy csak „tippeltek”, ezért a vizsgált tankönyvekben is csak 12% az előfordulás aránya.

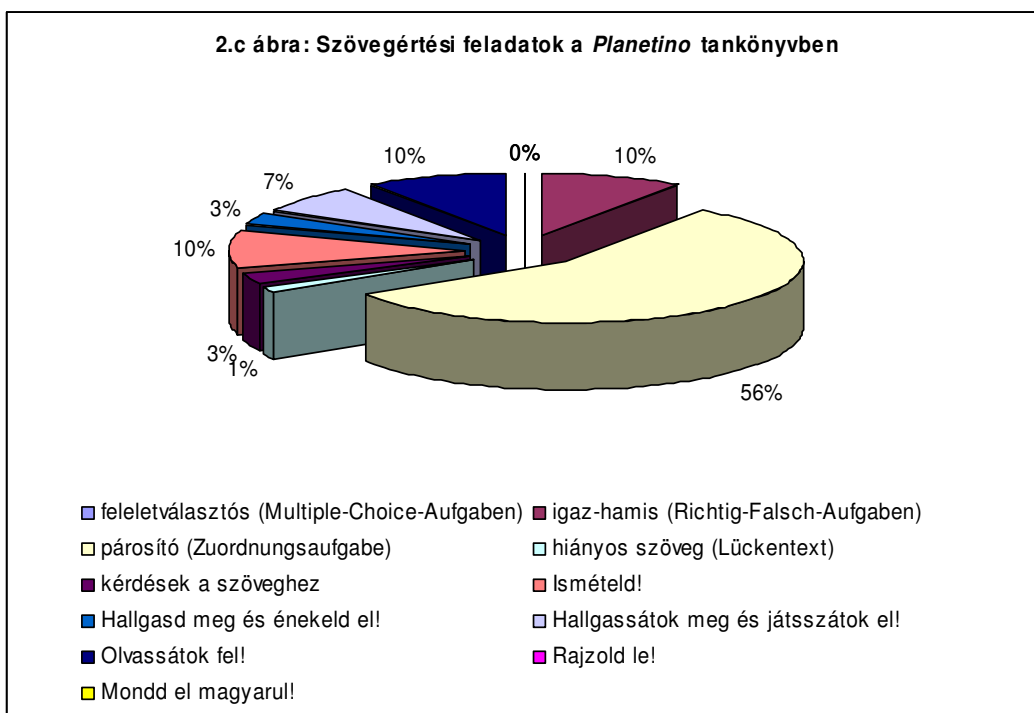
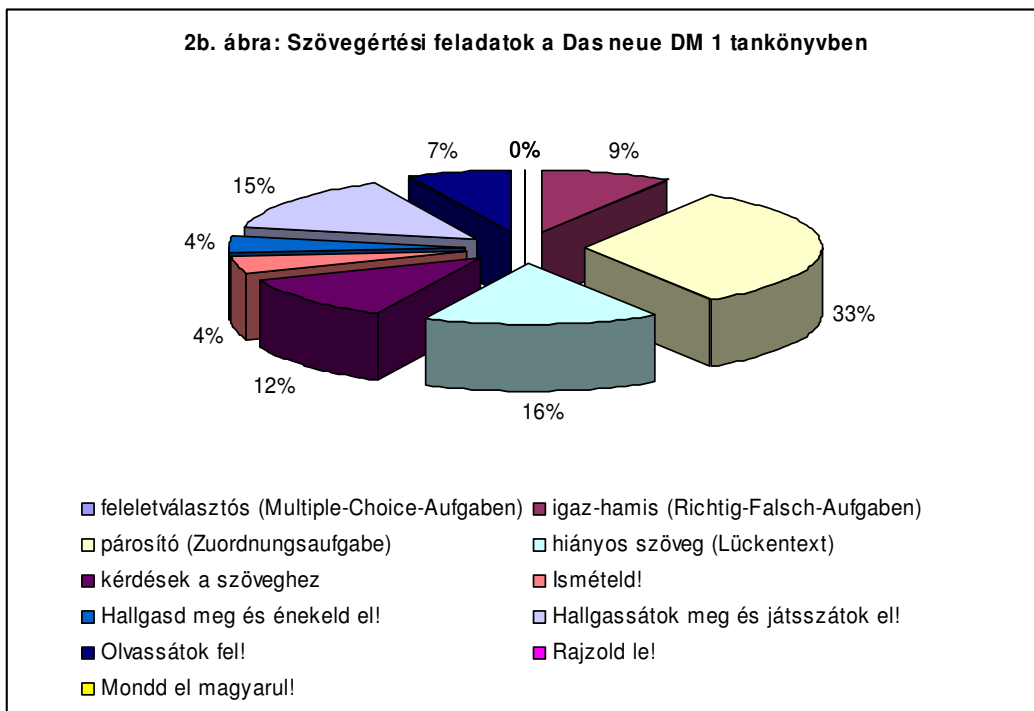
Mint láttuk, ennél a célcsoportnál fontos szerepet kapnak a dalok, a versek, a mondókák, amiket a gyermekek meghallgatnak, elénekelnek, eljátszanak. Ezért nem meglepő, hogy összességében majdnem olyan gyakran szerepel a dal/vers

meghallgatása és közös eléneklése/hallás utáni ismétlése szövegértési feladatként (összesen 10%), mit az igaz-hamis állítások.

A szövegértés egyik lehetséges módja, ha a hallottakat nem írásban, hanem egyéb vizuális módon rögzítjük, például lerajzoljuk. Az alsó tagozatosok még szívesen rajzolnak, színeznek, ezért elgondolkodtató lehet, miért olyan kevés a „rajzoltatós” feladat a vizsgált tankönyvekben. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy az ilyen típusú gyakorlatok legtöbbször a munkafüzetben találhatók. Ez a vizsgált tankönyvek esetében is beigazolódott.

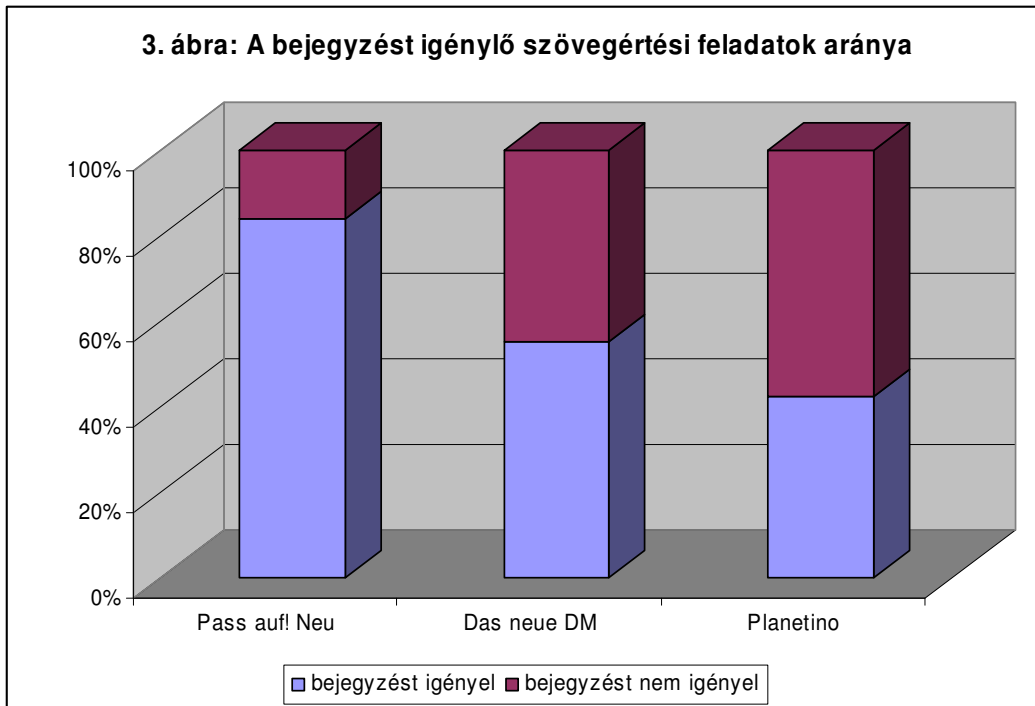
A 2a.-2c. ábrák azt mutatják, milyen a feladattípusok eloszlása az egyes vizsgált tankönyvekben.

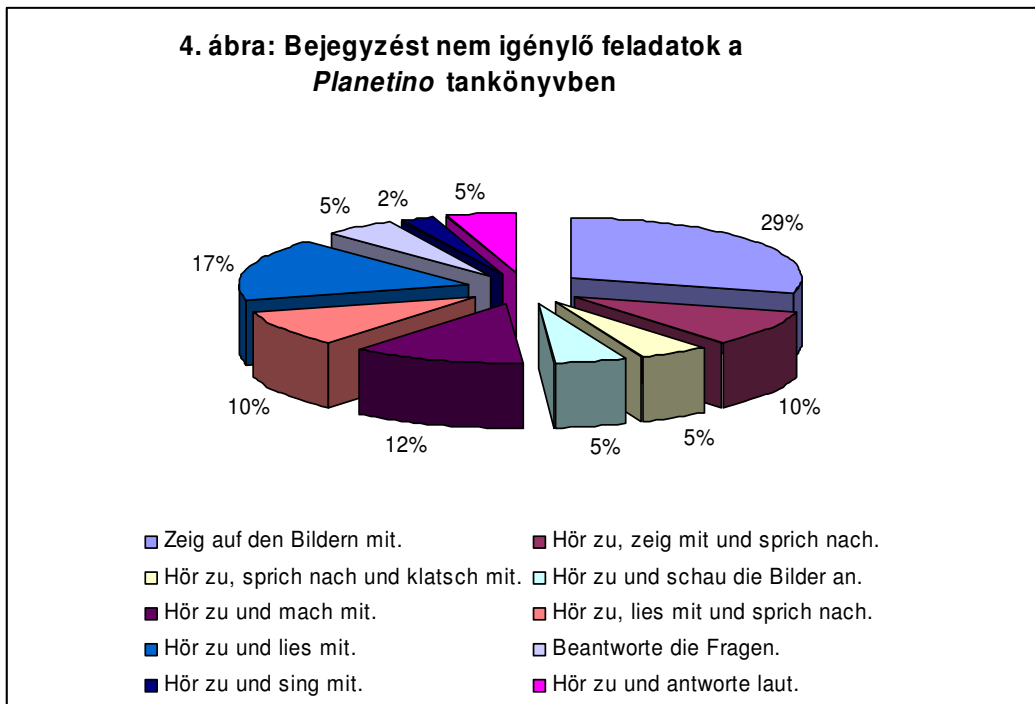

Az ábrákról egyértelműen leolvasható, hogy mindhárom tankönyv nagyon változatos szövegértési feladatokat kínál, de a regionális tankönyv szignifikáns eltéréseket mutat. Ennek egyik magyarázata, hogy csak ebben a tankönyvben fordul elő olyan feladat, ahol a hallottakat/olvasottakat magyarul kell összefoglalni, elmondani. A másik ok, hogy ebben a tankönyvben a szövegértési feladatok több mint 40%-a valamilyen hiányos szöveg kiegészítését várja el a tanulóktól, míg a nemzetközi célcsoportra készült tankönyvekben a párosító feladatok túlsúlya jellemző.

Vizsgálatunk másik fontos szempontja a szükséges tanulói bejegyzések mennyisége. Ha megvizsgáljuk, hogy a szövegértési feladatok megoldása igényel-e tanulói bejegyzést a tankönyvbe, az alábbi eredményt kapjuk (3. ábra):

Mint a korábbi eredmények alapján várható volt, a *Pass auf! Neu 1* tankönyvben van a legtöbb tanulói bejegyzést igénylő szövegértési feladat. A legjobb arány a *Planetino 1* tankönyvnél állapítható meg, ezért nézzük meg, hogyan sikerült ebben a tankönyvben ilyen kevés bejegyzést igénylő feladattal megoldani a szövegértést (4. ábra)!

A 4. ábra azt mutatja, hogy a leggyakrabban alkalmazott feladattípusnál (Zeig auf den Bildern mit. – 29%) a tanulóknak a szöveg hallgatása közben a megfelelő képre kell mutatniuk, de ide tartozhat az a feladat-meghatározás is, ahol a képeket kell nézniük a gyermekeknek a hallgatás közben (Hör zu und schau die Bilder an. – 5%). A másik két gyakori feladattípus, amikor a hallott szöveget fel kell olvasniuk, illetve ismételniük kell a tanulóknak.

A fenti példák is jól mutatják a vizualizálás, az utánzás, az imitálás fontosságát ebben az életkorban. Félő azonban, hogy ha csak ezek a feladattípusok maradnak meg a tartós tankönyvekben, nemcsak monotonabbá válnak az órák, de idővel (a tanulók életkori sajátosságai miatt) ezek a feladattípusok demotiváló hatásúak lesznek. A másik veszély, hogy a tanulóknak nem lesz lehetőségük olyan (nyelv)tanulási stratégiák megismerésére és elsajátítására, melyek nélkül a későbbi (nyelv)tanulás során nehezen boldogulnak.

Lehetséges alternatívák

Az eddig megismert eredmények tükrében felmerül a kérdés, milyen alternatívák lehetségesek. A legegyszerűbb alternatíva az lenne, ha a nyelvkönyveknek nem kellene tartós tankönyvvé válni, de erre jelenleg nagyon kicsi az esély. Ezért első lépésként gyűjtsük össze a már meglévő „jó gyakorlatokat”! A vizsgált tankönyvekben megismert, tanulói bejegyzést nem igénylő feladatokat mindenképpen érdemes megtartani, és a lehetőségekhez képest változatos formában felhasználni, adaptálni.

A másik lehetőség, hogy a tankönyv egyfajta olvasókönyv szerepét tölti be, ahol csak az indukciós szövegek olvashatók, minden tanulói bejegyzést igénylő feladat pedig a munkafüzetbe vagy a tanulók füzetébe kerül. Ezáltal a munkafüzetek eddigi hagyományos szerepe megváltozna, hiszen nemcsak a szókincset és az új nyelvtani struktúrákat gyakoroltató feladatokat tartalmazzák, hanem az összes, tanulói bejegyzést igénylő szövegértési feladatot is. Így egyrészt a munkafüzetek terjedelme jelentősen megnőne, ami egyértelműen az ár emelkedéséhez vezetne, másrészt nehezebbé válna a taneszközök használata, főleg a kisiskolások számára. Ennél a megoldásnál azt is figyelembe kell venni, hogy az alsó tagozatosok a nyelvtanulás kezdetén, az ún. szóbeli kezdőszakaszban még egyáltalán nem olvasnak és írnak, legfeljebb színeznak, megszámozzák a hallott szavakhoz tartozó képeket a helyes sorrendben, és az olvasás és írás bevezetése után sem szabad elfelejtkezni arról, hogy még anyanyelven sem írnak gyorsan, az idegen nyelven történő rögzítés így még több időt vesz igénybe.

További problémát vet fel, hogy a vizuális tanulótípusba tartozóknak szüksége van arra, hogy a tankönyvi szövegben a számukra fontos elemeket megjelöljék, kiemeljék, aláhúzzák, bekarikázzák, így ugyanis könnyebben tudják elsajátítani a szükséges ismereteket.

Megoldást jelenthetnek a tankönyvekhez tartozó CD-ROM-ok, digitális tananyagok, de ezek részben drágábbá teszik az oktatást, részben mélyíthetik az egyes tanulók/települések közötti különbségeket, hiszen nem mindenkinek áll rendelkezésre otthon számítógép internetes hozzáféréssel, így sérülne az esélyegyenlőség alapelve.

Összegzés

A jelen tanulmány célja az volt, hogy rámutasson, milyen didaktikai és módszertani változásokat eredményezhet, ha a nyelvkönyvek tartós tankönyvekké válnak. A vizsgálathoz három, ma Magyarországon leggyakrabban használt német nyelvkönyvcsalád első köteteinek szövegértési feladatait választottam ki reprezentatív példaként. Mindhárom kiválasztott tankönyv általános iskolai tanulóknak készült, akik most ismerkednek a német nyelvvel.

A vizsgálat során összegyűjtöttem, melyek a leggyakoribb szövegértési feladattípusok, illetve melyek igényelnek tanulói bejegyzést. Megállapítást nyert, hogy a jelenleg forgalomban lévő tankönyvekben a szövegértési feladatok nagyon változatosak, de többségük nem felel meg a tartós tankönyvekkel szembeni kritériumnak, mert megoldásuk tanulói bejegyzést igényel.

Lehetséges alternatívákat keresvén a problémára, megvizsgáltam a már meglévő „jó gyakorlatokat”, illetve néhány egyéb lehetőséget mutattam be, melyeknek sajnos minden esetben van hátránya is.

Az azonban egyértelműen prognosztizálható, hogy ha a nyelvkönyvek tartós tankönyvvé válnak, paradigmaváltásra lesz szükség a tankönyv és a munkafüzet hagyományos tartalmi felosztása tekintetében. A tankönyv egyfajta olvasókönyvvé válhat, míg a munkafüzet minden olyan gyakorlatot és feladatot tartalmazni fog, ami tanulói bejegyzést igényel. Másik alternatíva a digitális taneszközök nagyobb térhódítása lehet, de ehhez meg kell teremteni a feltételeket a köznevelési intézményekben, és olyan tananyagfejlesztő teamekre van szükség, melyek tagjai a magas szintű szakmódszertani és tantárgy-pedagógiai ismeret mellett a megfelelő IKT-kompetenciával is rendelkeznek.

Irodalomjegyzék

- NAT (2002). *110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny*, pp. 10635-10848.
- DAHLHAUS, Barbara (1994). *Fertigkeiten Hören. Fernstudieneinheit*. München u.a.: Langenscheidt.
- DOUVITSAS-GAMST, Jutta, XANTHOS-KRETSCHMER, Sigrid, & XANTHOS, Eleftherios (2004). *Das neue Deutschmobil*. Lehrwerk für Kinder. Tankönyv 1. Budapest: Klett Kiadó.
- Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyam számára* (2012). 1. melléklet a kerettantervek kiadásának és jogállásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelethez.
- KOCSÁNY Piroska, & LIKSAY Mária (2008). *Pass auf! 1 Neu. Német nyelvkönyv gyermekeknek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KOPP Gabriele, BÜTTNER, Siegfried, & ALBERTI, Josef (2008). *Planetino 1. Deutsch für Kinder. Kursbuch*. Ismaning: Hueber.
- KER (2002). *Közös Európai Referenciakeret*. Magyar változat. Budapest: Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.
- KUTI Zsuzsa (szerk.) (2004). *Idegen nyelvi program az 1-3. évfolyam számára. Ajánlás a 6-9 éves korosztály idegennyelv-tanításához*. Budapest: Oktatási Minisztérium.